

Юркова Т.Ф.

Херсонський державний університет

ОСВІТНІ ТА ВИХОВНІ ЗАВДАННЯ У ФОРМУВАННІ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДО ПРИРОДИ

Проблема формування ціннісних орієнтацій як і всі питання, пов'язані з розвитком рушійних сил особистості, - складна і багатоаспектна. Виховати цілісну особистість – це значить залучити підрастаючу людину до світу людських цінностей, виробити у неї ціннісні основи ставлення до дійсності. Однією із головних складових цього ставлення є ставлення до природи. І.Д. Бех трактує сутність категорії “ставлення” як ключової у процесі формування і розвитку особистості, “оскільки за її допомогою розкривається становлення смислового зв'язку, єдності людини і світу, самого змісту цієї єдності: чи буде вона морально-конструктивною чи деструктивною стосовно цього світу” (Бех І.Д., 2003). Як першооснова всього живого і неживого на землі, як цінність, природа не має аналогів, бо виступає детермінантою всіх інших людських цінностей, їх умовою. Цінності природи мають доленосне значення для суспільства і всіх його членів. Між тим, зазначає О.В. Сухомлинська, у градації цінностей екологічні цінності, цінності природи, навколишнього середовища, у якому ми живемо, займають мало не останнє місце. “Дотепер, – наголошує вона, – ми взагалі не звертали на них увагу, щедро розкидаючи навколо себе руйнівні, нищівні продукти своєї діяльності і в особистісному плані, і в соціальному” [Сухомлинська О.В., 1996]. І це в той час, коли всеохоплюючий і абсолютний характер цінностей природи апріорно вимагає від кожного послідовної і стійкої орієнтації на них. Тому проблема формування ціннісного ставлення дітей і молоді до природи розглядається психолого-педагогічною наукою як одна із найбільш пріоритетних. Специфіку екологічних орієнтирів людини щодо природи вчені (Захлебний А.Н.; Зверев А.П., Суравегіна І.Т. 1996; Тарасенко Г.С., 1977) вбачають у їх універсальності, у тому, що “вони охоплюють властивості природи з точки зору не тільки практичної, утилітарної цінності, але й пізнавальної, естетичної, моральної, економічної”. У рамках такого підходу створюються умови для того, щоб об'єктивно існуючі цінності природи дійсно стали набутокм дітей і молоді, щоб попри всі екологічні негаразди, економічні труднощі, кризові явища в сфері свідомості, гармонізувати стосунки у площині людина - природа, надати їм ціннісного характеру.

Практика ціннісного ставлення до природи передбачає розгляд досліджуваної проблеми з позиції теорії ставлень. Автор її В.І. Мясіщев, доводить, що ставлення є психологічним утворенням, що складається з пізнавального, емоційного і поведінкового компонентів [Мясіщев В.І., 1995]. Для формування ставлення потрібна єдність названих компонентів: знань, переживань і поведінки. Тільки за цих умов ми надаємо людині можливість увійти в світ природи, а не відчувати себе сторонньою істотою. Що торкається першого компонента цієї тріади, екологічного тезауруса, то дієвість його багато в чому залежатиме від того, наскільки чітко і вичерпно у ньому будуть представлені практичні, моральні, естетичні, пізнавальні цінності природи.

Другому компоненту - переживанню і почуттю як формі переживання - вчений надавав пріоритетного значення у формуванні ставлень особистості. Саме переживання уже отриманого знання веде за собою певну дію у вигляді конкретного ставлення.

Г.П. Пустовіт наголошує, що формування власного ставлення особистості до об'єктів чи явищ природи виникає у процесі їх емоційного сприйняття, що саме емоції розкривають ступінь інтересу, бажань, мотивів особистості до них, тим самим вони є рушійною силою у діях і поведінці особистості в довкіллі (Пустовіт Г.П., 2004).

Отже самих по собі знань і етичних норм поведінки ще недостатньо для того, щоб вони керували людиною. "Кожен з нас "більше людина у тому, як вона почуває, ніж у тому, як вона думає", зазначав

К.Ушинський, тобто, коли знання стають предметом стійких почуттів, вони перетворюються у реальні збуджувачі до діяльності. Переживання, як ієрархічне утворення, здатне визначити результат, модальність ставлень.

Активний компонент ставлення до природи і оточуючої дійсності - це діяльність. Психологи класифікують ставлення як ціннісне у тому разі, коли воно перетворюється у внутрішню позицію особистості. Для педагога такий підхід означає, що у діяльності і через діяльність народжуються і вдосконалюються прогнозовані ставлення. У процесі діяльності закріплюються екологічні знання, перетворюючись на уміння і навички, розвивається почуттєва сфера особистості, формуються відповідні норми поведінки, потреба у ціннісному освоєнні природних багатств.

У нашому досвіді дослідження означеної проблеми передбачає визначення освітніх і виховних завдань, в ході розв'язання яких здійснюється:

- міжпредметний підхід до засвоєння екологічних знань, представлених в програмах і підручниках природничих і гуманітарних дисциплін;
- поступове розширення кола екологічних знань та вихідних аксіологічних положень стосовно ціннісного освоєння предметів та явищ природного середовища;
- формування емоційно-ціннісного ставлення до природи на основі її безпосереднього споглядання і сприйняття. Йдеться про організацію чуттєвого контакту учнів з природою, в ході якого розвивається емоційна чуйність до природи, прагнення до засвоєння відповідних знань, опанування вмій і навичок, бажання слухати, бачити, відчувати, виявляти творчу індивідуальність, фантазію. Це сприяє розвитку у школярів потреби і уміння ціннісного сприйняття природного світу;
- використання у навчальному процесі форм і методів активізації пізнавальної діяльності учнів, проблемних ситуацій, творчих робіт, що передбачають самостійну ціннісну характеристику предметів і явищ природного світу. Розв'язання цього завдання пов'язане з формуванням у школярів критичного мислення, з умінням самостійно застосовувати знання у нових ситуаціях;
- забезпечення взаємозв'язку мистецтв у формуванні у школярів ціннісного ставлення до природи;
- залучення школярів до таких форм діяльності, в яких виявляється ставлення до природи. Важливо надати їм широку можливість відчувати свою причетність до природи, усвідомити себе як її частину. У цьому зв'язку учнів приваблюють такі види роботи, як участь у екологічних конкурсах, складання екологічних проектів, підготовка, проведення тематичних свят тощо;
- виховання високих моральних якостей особистості, доброти, чуйності, турботи, відповідності у ставленні до природи і її мешканців, любові до рідного краю;
- формування у школярів досвіду практичної діяльності в природі, мета якої - внести свою частку праці у збереження і примноження цінності природи в усіх її вимірах.

Ці положення до завдань формування ціннісного ставлення до природи у кожному конкретному випадку мають свої особливості, що залежить, з одного боку від віку, рівня розвитку, ціннісних орієнтирів особистості і від того, який із компонентів ставлення – пізнавальний, емоційний – чи поведінковий – виступає на перший план, а з другої сторони, – від об'єкта ціннісного ставлення.

У навчально-виховному процесі школи означені завдання щодо формування ціннісного ставлення школярів до природи у конкретних умовах педагогічної діяльності видозмінюються, набувають нового змісту і спрямування у залежності від віку, інтересів, рівня розвитку учнів, ціннісних орієнтирів школярів, від того, який із компонентів ціннісного ставлення - пізнавальний, емоційний чи поведінковий - виступає на перший план при оцінці природного об'єкта.

Звернення до цінностей природи є не лише потужним чинником формування ціннісної свідомості особистості, її екологічної культури, але і дієвим рушієм розвитку екологічної свідомості, мислення, активної громадської природоохоронної позиції.

Як свідчать дані спостережень і наукові пошуки вчених, урізноманітнені впливи, створення педагогічних умов для спілкування з природою, розробка технологій і освоєння природних цінностей допомагають усвідомити необхідність охорони природи та збереження її багатств, формують ставлення до неї як до непересічної цінності.